

BUITEN

28^E JAARGANG N^O. 29

ZATERDAG 21 JULI 1934

HET HUIS HEIJEN
(BIJ HET ARTIKEL: „GRENSGEBIEDEN”)

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT

INHOUD

ANTONIO BAZZI, BIJGENAAMD SODOMA (GEÏLL.), EEN SIENEESCHE SCHILDER UIT DE RENAISSANCE, DOOR KAZIMIERZ CHLEDOWSKI (1). BLZ. 338—339	
WATER- EN OEVERPLANTEN (GEÏLL.), DOOR DR. B. POLAK BLZ. 340—342	
HET LEVEN OP EEN VULKAAN IN DE MINAHASSA (GEÏLL.), DOOR J. H. R. BROEDER . . . BLZ. 342—343	
WIND OP HET MEIR (GEDICHT) DOOR JOANNES REDDINGIUS BLZ. 343	
RATTEN EN MUIZEN (GEÏLL.), (IV, SLOT, EIKEL- MUIS EN HAZELMUIS), DOOR DR. G. BARENDRECHT BLZ. 344—345	
GRENSGEBIEDEN (GEÏLL.), DOOR J. L. A. KREMER BLZ. 337, 346—348	
LAATSTE KWARTIER, DOOR Ws. BLZ. 348	

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar **Rokin 74—76, Amsterdam**. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventuele terugzending.
Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten, verboden.

ANTONIO BAZZI, BIJGENAAMD SODOMA

EEN SIENEESCHE SCHILDER UIT DE RENAISSANCE

I) DOOR KAZIMIERZ CHLEDOWSKI

EENIGE kooplieden te Siena ontboden in 1501 den jeugdigen schilder Antonio Bazzi uit Milaan naar hun woonplaats, waar toen behoefte was aan een goed kunstenaar.

Bazzi was ternauwernood 24 jaar, toen hij naar Siena trok: een knap, vroolijk, humoristisch, goedlachs, ietwat lichtzinnig jongmensch, vol levenslust en talent. Hij was de zoon van een rijken schoenmaker te Vercelli; het jaar zijner geboorte is 1477. Op zijn dertiende jaar deed zijn vader hem voor zeven jaar in de leer bij den schilder daar ter plaatse, Martino de Spanzotti. Bij een notarieele akte, opgemaakt den 28en November 1490, verplichtte zich onze schoenmaker, den kunstenaar vijftig florijnen te betalen en alles wat de jongen in den loop van dien tijd zou kosten, te voldoen, terwijl Spanzotti hem het schilderen op glas zou leeren en onderrecht zou geven in de andere kunsten, die hij machtig was.

De schilderschool te Vercelli was reeds bekend sinds het midden der XVe eeuw en heeft later zeer veel naam gemaakt.

Aangelokt door den goeden naam van Oldoni, den stichter dezer school, ging ook de jonge Martino de Spanzotti, afkomstig uit een schildersfamilie te Casal Montferrato, bij hem in den leer. Martino bleef voorgoed in Vercelli en na den dood van Oldoni was hij de beroemdste kunstenaar in die stad. Twee schilderijen van hem zijn bewaard gebleven, één in de St. Antoniuskerk te Casale, de andere in de pinacothek te Turijn.

Spanzotti moet een goed mensch geweest zijn, want Giovan Antonio Bazzi hield het de volle zeven jaar, tot 1497, bij hem uit, waarna hij zich naar Milaan begaf, om daar zijn opleiding te voltooien en stellig ook om werk te zoeken. Uit Vercelli trokken heel wat schilders, die in de plaats zelf geen werk konden vinden. Meestal gingen zij naar Piemont en naar de Lombardische steden.

Giovan was ook door familieomstandigheden genoopt Vercelli te verlaten, want zijn moeder, Angelina, toen reeds weduwe en verzorgster van haar twee zoons, hield het meest van den oudsten, Niccolo, die zijn vaderlijk goed verkwistte. Door zijn moeders toedoen werd het erfdeel, waarop Giovanni recht had, aan Niccolo verkocht.

Of Antonio een tijdlang in het atelier van Leonardo da Vinci gewerkt heeft, weten wij niet, doch van 1498 tot December 1501 verbleef hij te Milaan, alwaar hij onder den invloed kwam van de daar gevestigde meesters.

Van Milaan naar Siena — deze reis strookte geheel met

de artistieke begrippen uit die dagen, want Milaan was voor de schilders der renaissance, wat Siena voor de kunst in de XIIIe en XVe eeuw betekende. In beide steden had de schilderkunst gemeenschappelijke trekken: het warme coloriet en de ongeëvenaard liefelijke expressie van de vrouwengezichten, waardoor de typen uit Siena en uit Milaan zich onderscheidden.

Antonio was een verbazend vruchtbaar kunstenaar, hij werkte vlug en zonder moeite, aan ideeën had hij nimmer gebrek en onder de renaissanceschilders kon slechts Rafael hem op dit punt evenaren. Hoewel vele schilderijen van hem verloren gegaan en vele fresco's verdwenen zijn, is het aantal van zijn nog bestaande stukken enorm groot.

Een der beroemdste kenners der Italiaansche kunst, Claretta, heeft beweerd, dat Bazzi de eerste teekenaar van zijn tijd was, den tijd dus van Rafael, Michel Angelo en Leonardo da Vinci. Zelfs Vasari, die den meester niet gunstig gezind was, zag zich toch genoodzaakt te verklaren, dat Antonio na zijn aankomst te Siena zijn teekeningen op uiterst artistieke basis vervaardigde.

Te Siena zette Bazzi zich onmiddellijk aan het werk, en bijna al wat uit dien tijd tot ons gekomen is, draagt het kenmerk van de meesterhand. Voor het palazzo Savini schilderde hij twee doeken, een er van is een afbeelding van de Moeder Gods met St. Johannes den Dooper en St. Jozef. Het moet een werk geweest zijn van buitengewone kunstwaarde. De weduwe van den laatsten telg uit het geslacht Savini heeft deze Madonna in de vorige eeuw verkocht voor 120 scudi en sindsdien is er niets meer van vernomen.

De werken van Quercia hebben op den jongen kunstenaar stellig een diepen indruk gemaakt; schilderijen uit zijn eersten tijd te Siena getuigen daarvan, daar er den invloed van dien grooten beeldhouwer in op te merken is. Een dezer stukken, „Caritas”, bevindt zich in het museum te Berlijn. Een jonge vrouw met loshangende haren en ontbloote borst houdt een zuigeling op den arm, terwijl twee naast haar staande kindertjes haar kleed vastgrijpen. Als achtergrond dient een heuvelachtig landschap met een rivier in het voorjaar. Een dergelijke fond heeft ook zijn Judith, afkomstig uit het Palazzo Petrucci, dat thans in de pinacothek te Siena bewaard wordt. Het is een zeer sympathiek stuk. De bijbelsche heldin draagt in haar rechterhand een bloedig zwaard en in haar linker het groote, baardige hoofd van Holofernes, maar zij ziet er toch zoo bedaard uit en heeft zoo'n zachtmoedigen glimlach, dat het is alsof zij op de jacht een fazant buitgemaakt heeft. Deze tegenstrijdigheid is echter niet hinderlijk, omdat het beeld van groote naïveteit getuigt en de bloedige trofee in de hand van deze schoone vrouw weinig de aandacht trekt.

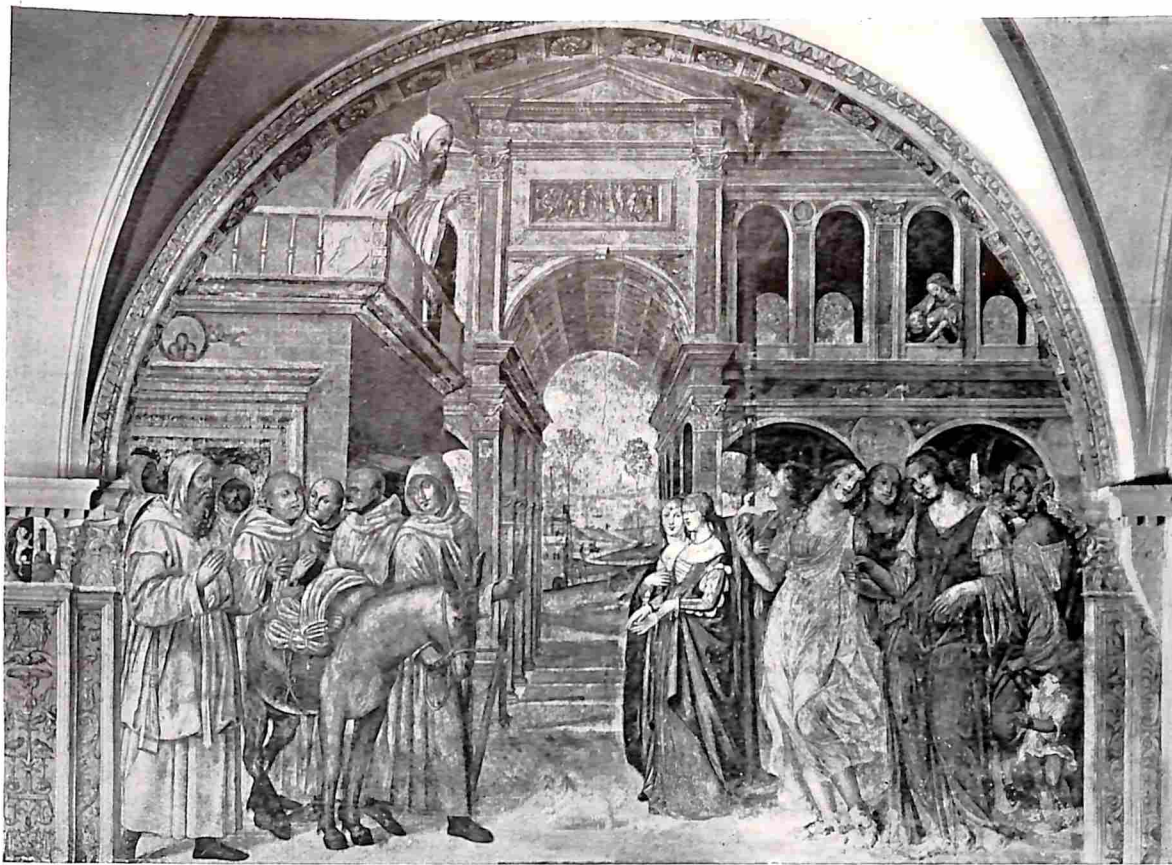
Te Siena werd spoedig het talent van den jongen schilder erkend, zoodat hij tallooze bestellingen kreeg.

Allereerst moest hij een doek schilderen in de kapel Cinuzzi in den San Francesco. Hij koos tot onderwerp: „De kruisafneming” en schiep een waar meesterwerk, dat door de indeeling, de nobele wijze, waarop de personen rondom het kruis afgebeeld zijn, een der beste stukken uit de Italiaansche renaissanceperiode is. Het landschap, ruim en ver, met een rivier die in het verschiep vervaagt, bedekt met heuvelen en houtgewas, en de afneming van het lichaam van Christus, dat bekleed is met een breeden linnen gordel, zijn met grooten waarheidszin weergegeven. Men ziet hoe de twee breedgeschouderde mannen, die op de ladder staan, zich inspannen, om het lichaam te houden. Ook de soldaat in wapenrusting, die staat te praten met den derde, die de ladder vasthoudt, is vol beweging en expressie. Het schoonste zijn echter de groepen vrouwen. Maria Magdalena, een allerfraaiste figuur, kan slechts het portret geweest zijn van een beeldschone eens, nog meer geïdealiseerd, als een Madonna met het kind.

De jonge schilder maakte door deze werken zoo spoedig naam, dat de kloosters, als Lecetto, S. Anna in Creta en Monte Oliveto hem met opdrachten voor fresco's overlaadden en nauwelijks had Bazzi deze voltooid, of het hoofdklooster der Olivetanen, Monte Oliveto maggiore te Chiusuri, droeg hem een zeer groot werk op, namelijk de beschilderingen van het resterende gedeelte der muren van het chioostro, die Signorelli onvoltooid had gelaten.

Men moet hierbij niet vergeten, dat Bazzi toen eerst acht en twintig jaar oud was.

Zulk een succes en zijn betrekkelijk groote inkomsten

SODOMA. „DE VERLEIDSTERS”
Fresco in het klooster Monte Oliveto Maggiore

In een fraaie loggia, door een colonnade in tweeën gedeeld en uitzien op een prachtig landschap, werd een strijd gestreden door zeven danseressen aan den eenen kant, tegen monniken met St. Benedictus aan het hoofd. Deze twee totaal verschillende klassen waren slechts gescheiden door een smalle doorgang, maar toch missen de zeven vrouwen den moed, agressief op te treden. Het prestige van St. Benedictus is hun te machtig. De andere kloosterbewoners echter schijnen niet zoo vast in hun schoenen te staan. En men moet dan ook een heilige Benedictus zijn, om niet bekoord te worden, in het bijzonder door één der vier danseresses, in een doorschijnende, lichtblauwe tunica, met een slanke, lenige taille, loshangende haren en een blik . . . engelachtig, wanneer dit woord hier geen profanatie zou zijn.

(Wordt vervolgd)

moesten wel het hoofd van den jongen kunstenaar op hol brengen. Van nature luchthartig, arbeide hij niet altijd even bestendig. Te Siena verkeerde hij veel met de vroolijke jeunnesse dorée, want in de eerste jaren van zijn verblijf in deze stad was hij zeer gezocht als portrettist. Als bewijs dat zijn werk zeer goed was, diene het contereitsel van een rijke patricische, dat zich thans bevindt in de galerij te Frankfurt. Dit stelt voor een rijk gekleede jonge vrouw, in een donkergroen gewaad, met als achtergrond een zwaar gordijn van dezelfde kleur. Door het venster ziet men een Toscaansch berglandschap met een burcht. Men kan onmogelijk zeggen, wat het meest de bewondering wekt in dit prachtige schilderstuk: het landschap of de vrouw.

Antonio beschouwde zich bijna als een lid van het Sieneesche patriciaat, hij hield paarden, nam deel aan de wedrennen en was zoo dikwijls overwinnaar, dat hij mettertijd een grooten voorraad kostbare stoffen en brocaatweefsels bijeen had, die destijds den eigenaar van de snelste paarden als prijs werden uitgereikt. Dit strelde zijn ijdelheid.

Hij had een bijzondere liefde voor dieren en toen hij geruimen tijd op den Monte Oliveto moest blijven, nam hij zijn heele menagerie mee. In zijn woning zag het er uit als in de arke Noachs: er waren honden, apen, vogels van diverse pluimage, waarbij de eerste plaats werd ingenomen door een raaf, die de stem van zijn meester uitmuntend nabootste.

De legenden uit het leven van den heiligen Benedictus! Kan men zich een thema voorstellen, nog minder aantrekkelijk voor een jongen schilder, die een zwak heeft voor vrouwen? Toch heeft dit onderwerp hem niet afschrikt, zelfs op de stemmige kloostermuren wist hij lichtzinnig gekleede vrouwen, raven en andere dieren af te beelden, zonder schroom kleurde hij de devote legenden met zijn humor. En ofschoon de strenge kloosterlingen hem om deze reden den bijnaam van „Mattaccia” — dwaas — gaven, dwong hij nochtans door zijn talent de bewondering af voor zijn geniale scheppingen. Tegenover deze fresco's, die thans nog het grootste en een der best geconserveerde werken van Sodoma zijn, betoonden de Olivetanen een zoo groote artistieke tolerantie en een ruime opvatting, als men bij de Noordsche puriteinen vergeefs zou zoeken.

Het fraaiste schilderstuk is genaamd „De Verleiders”, die tot in het klooster waren doorgedrongen, om de grondslagen der Benedictijnerorde aan het wankelen te brengen.

SODOMA, DETAIL VAN HET FRESCO „DE VERLEIDSTERS”
In het klooster Monte Oliveto Maggiore

WATERLELIES, DE MOOIESTE TOOI ONZER BINNENWATEREN

WATER- EN OEVERPLANTEN

DOOR Dr. B. POLAK

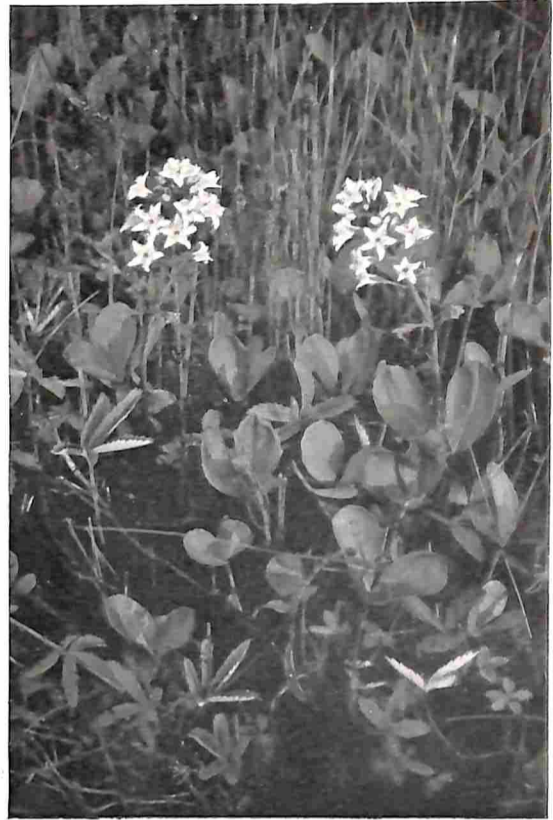
WATER is het element, waar alle plantaardig leven in de hoogste mate van afhankelijk is. Is het slechts schaars aanwezig, dan krimpen de planten in, zij vertoonen duizend-en-een aanpassingen om den minimum voorraad die hunterbeschikkingstaat toereikend te doen zijn. Is er echter in 't geheel geen water, dan houdt alle leven op. ☒ Plantaardig en dierlijk leven vond hun oorsprong in het water, en wel in de zee. Vandaar drong het door in het zoete water, terwijl pas de hoogst ontwikkelde vormen een zekere mate van onafhankelijkheid ten opzichte ervan zijn gaan vertoonen. De echte landplant heeft alleen capillair vastgehouden water noodig, dat door de wortels uit den grond wordt gezogen. Bij lagere planten, zooals mossen en varens en eerst recht bij wieren, dient het water bij de voortplanting als milieu, waarin de mannelijke kiemen zich voortbewegen. ☒ De hoogere planten, die stuifmeel produceeren, hebben dit medium niet meer noodig. Van zulke planten evenwel stammen nu weer de echte bloeiende waterplanten af. Deze zijn niet in rechte lijn voortgekomen uit de lagere aan 't water gebonden vormen, doch zij zijn landplanten, die weer secundair aangepast zijn aan het leven in 't water. ☒ Wanneer wij nagaan, welke deze aanpassingen zijn, dan moeten wij eerst vaststellen welke moeilijkheden het water als milieu de landplant in den weg stelt. In de allereerste plaats is dit wel het gebrek aan zuurstof. Een plant, die met stengel en bladeren in de lucht, met de wortels in de aarde staat, moet aan alle kanten door vrije zuurstof zijn omgeven voor de ademhaling. Is er bijv. geen goede toevvoer van lucht in den bodem, dan verzuurt deze, de wortels rotten en sterven af. ☒ In moerassen zowol als in 't water zelf is deze vrije toevoer voor de wortels afgesloten. Planten, die hiertegen niet bestand zijn, zullen dan ook op zulke plaatsen afsterven. ☒ We onderscheiden onder-

gedoken waterplanten, drijvende waterplanten en oeverplanten. Deze drie categorieën hebben hun eigen wijze om zuurstof op te nemen. ☒ Ondergedoken waterplanten leven geheel in 't water, hoogstens komen er de bloeistengels boven uit. Ze zijn in staat om de opgeloste zuurstof en koolzuur in al hun deelen te absorbeeren, dus zowel met stengels als met het blad. Bij deze soort planten is het wortelstelsel overbodig, het is zeer gereduceerd of ontbreekt. Voorbeelden zijn o.a. de bekende waterpest (*Elodea canadensis*), die veel als aquariumplant wordt gebruikt. Een enkel stukje, los in 't water gelegd is voldoende om een aquarium bak vol te krijgen met dit plantje. ☒ Op deze wijze is dan ook de verspreiding ervan in Europa tot stand gekomen. Zoolook de wetenschappelijke naam aanduidt, stamt de waterpest uit Amerika. In 1842 is ze voor 't eerst in Schotland aangetroffen, omstreeks 1860 in Nederland. Van hieruit verspreidde zij zich steeds oostwaarts, al schijnt het, dat tegenwoordig de uitbreiding niet meer zoo snel gaat als in 't begin. Alleen de vrouwelijke bloemen van deze tweehuizige plant zijn tot nu toe in Europa gevonden; de voortplanting gaat uitsluitend door middel van stengelstukjes. Deze is echter zeer intensief, zoodat de *Elodea*, vooral in den eersten tijd van haar zegetocht in West-Europa, kanalen en slooten verstopte en zeer veel last aan de scheepvaart verwaardeerde. Hierdoor is dan ook ongetwijfeld haar minder waardeerende Hollandsche naam ontstaan! ☒ Evenzeer gesche Hoornblad, terwijl de bekende Fonteinkruiden, door watersportbeoefenaars veelal verkeerdelijk als „wier“ aangeduid, eveneens tot de ondergedoken waterplanten behooren. Alleen de bloemstengels en later de vruchten steken boven het wateroppervlak uit. ☒ De fonteinkruiden dringen in water tot ongeveer vijf meter diepte door. In 't algemeen treft men

de ondergedoken waterplanten in dieper water aan dan de volgende categorieën. ☒ Een ondergedoken waterplant, die echter in zeer ondiepe wateren voorkomt (van 20—50 cm diepte), is de Waterviolier (*Hottonia palustris* L.). De bladeren zijn veervormig ingesnedden en staan in een rozet, die even onder het wateroppervlak drijft. Uit het midden rijst de slanke bloemsteel op, welke boven elkaar staande kransen van zacht-lila bloemen draagt, die, soms in groote velden bij elkaar, in Mei en Juni een sieraad zijn voor slooten en moerassen. Ze behoort tot de familie der Primulaceeën en is de eenige uit die groep, die als waterplant leeft. De primula's in 't algemeen toch zijn boschplanten. ☒ Als zoovele waterplanten vertoont ook de waterviolier een zekere plasticiteit ten opzichte van de diepte van het water. Rijst n.l. de waterstand, dan komen de bloemstengels niet meer boven het oppervlak; de bloemen, die in het water blijven, zijn groen en bestuiven zichzelf in den knop. Zij kunnen dan dikwijls nog wel rijp, kiemkrachtig zaad voortbrengen. ☒ Bij lagen waterstand gaat de waterviolier in een landvorm over met kleine, opstaande blaadjes. ☒ De Waterranonkel (*Batrachium aquatile* Dum.). Het geslacht waterranonkel of waterboterbloem is door eenige soorten in onze plassen en stroomen vertegenwoordigd. Dit geslacht vormt een overgang tusschen drijvende en ondergedoken waterplanten, daar het tweeërlei blaadjes bezit; fijn verdeelde, die in het water blijven en meer vlakke, die weinig ingesnedden zijn en aan de oppervlakte drijven. Al naar de diepte van het water kan een der beide bladtypen overheerschen, of soms alleen aanwezig zijn. De plant bloeit overvloedig met witte boterbloemetjes, die van Mei-Augustus op slooten en stille hoeken van rivieren of plassen boven het water uitsteken en sierlijke bloemtapijten daarop vormen. ☒ De Waterranonkel kan zoowel in zuivere land- als in zuivere ondergedoken water-vormen overgaan. ☒ De Waterklaver of Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*), komt voor in veenachtig, ondiep water. De drietallige bladeren, als groote klaverbladen, staan stijf rechtop boven het wateroppervlak, evenals de bloemtros. De plant bloeit in Mei, met zachtrose, buitengewoon sierlijke, teere, van binnen behaarde bloemen, die, ofschoon de Waterklaver toch een echte karakterplant is voor ons waterlandschap, werkelijk iets exotisch hebben in haar uiterlijk! ☒ De *Menyanthes* behoort dan ook tot de Gentiaanfamilie, welke plantengroep in Nederland op niet al te veel vormen wijzen kan. De leden dezer familie zijn alle sierlijke en opvallende gewassen. ☒ Evenals vele gentiaanachtigen heeft de Waterklaver in zijn bladeren een bittere stof; in het Duitsch heet ze dan ook „Bitterklee”. Het is dezelfde stof, die uit de wortels der groote gele Alpengentiaan wordt getrokken, ter bereiding van gentiaanbitter („Enzian”). In de Scandinavische landen voegt men een extract van Waterklaver toe aan het bier om er een bitteren smaak aan te geven. ☒ In vele streken geldt een aftreksel van *Menyanthes*-bladen als koortswerend middel; in den oorlogstijd kwam het gedroogde blad zelfs als theesurrogat in den handel! ☒ In het najaar brengt de Waterklaver talrijke ronde, roodbruine zaden voort, die zeer karakteristiek zijn, en die in veenlagen zeer lang en goed bewaard blijven. De fossiele zaden zijn in zeer oude veenlagen dan ook bij massa's, volkomen gaaf, doch van binnen leeg teruggevonden. ☒ Drijvende waterplanten, d.w.z. planten waarvan wortel en stengel onder water zitten, de bladeren evenwel op het water drijven, vindt men op minder diepe plaatsen. De waterlelies behooren er toe, welke bij voorkeur niet dieper dan 3 m gaan. Stijgt het water oppervlak, dan kunnen de bladeren niet meer aan de lucht komen en zien we ze stengeleloos en gefronst als kropsla op den bodem. ☒ Hoe helderder het water is, op des te dieper plaatsen zal men ze op die manier nog kunnen vinden. Kan het licht niet meer in voldoende mate tot den bodem doordringen en is het water te diep, dan dat de drijvende bladen aan de oppervlakte komen, dan kunnen de Waterlelies niet meer groeien. ☒ Treffen we bij de ondergedoken waterplanten niets aan, dat op een communicatie met de vrije lucht wijst, bij de drijvende is het juist andersom. De drijvende organen zijn er op ingericht om de vrije zuurstof en koolzuur uit de lucht op te nemen, opdat er assimilatie plaats heeft

en opdat verder alle deelen van zuurstof worden voorzien. ☒ Hiertoe vinden we huidmondjes (poriën, openingen), aan de bovenzijde der bladeren, welke in verbinding staan met luchtkanalen, die door alle stengels dezer planten loopen en die de weefsels een sponsachtige consistentie geven. Door deze luchtkanalen evenwel staan ook die deelen, welke in het water of in den slijkgigen bodem zitten, met de vrije zuurstof in verbinding.

☒ Vele oever- en moerasplanten, die in zuurstofarm slijk wortelen, bezitten eveneens deze luchtkanalen, die als ademhalingsorganen voor het wortelstelsel moeten worden beschouwd. Duidelijk is dat bijv. bij biezen, waarvan de harde stengels geheel met een spongieus „merg” zijn opgevuld. Lisch, Kalmoes, Zwanebloem vertoonen hetzelfde

WATERKLAVER

BLOEMEN VAN DE WATERVIOLIER

EEN SLOOTJE VOL WATERRANONKELS

verschijnsel. Heel typisch is dit weefsel ontwikkeld bij de tropische Waterhyacinth (*Pontederia crassipes*), waarvan men moeilijk zou kunnen zeggen tot welke categorie van waterplanten men ze zou moeten rekenen. De plant drijft op het wateroppervlakte, bladeren en bloemstengels steken in de lucht. Het drijven in groote velden van op en tegen elkaar geschoven planten wordt mogelijk gemaakt doordat de bladvoten zijn opgezwollen door luchtweefsel, waarop de plant drijft als een drenkeling op een zwemvest. ☼ Deze *Pontederia* behoort eigenlijk thuis in tropisch Amerika, ze is echter als Indische „waterpest” per ongeluk op Java ingevoerd, waar ze dezelfde catastrophen teweeg bracht als de Canadeesche in Nederland. Plantkundig staan beide planten ver van elkaar, en terwijl de *Elodea* bloeit met kleine onaanzienlijke bloemen, brengt de *Pontederia* trossen prachtige, zachtpaarse bloesems voort, waaraan zij den naam Waterhyacinth dankt en die de geheele massa werkelijk op drijvende bollenvelden doen lijken. (Wordt vervolgd in het nr. van 4 Augustus a.s.)

HET LEVEN OP EEN VULKAAN IN DE MINAHASSA

DOOR J. H. R. BROEDER

WE hebben op de vorige wandeling¹⁾ wel de belangrijkste en meest interessante plekjes rond het Linow-meer bekeken en zullen nu onzen tocht voortzetten naar een ander terrein. We gaan daarom over Lahendong in de richting Kawangkoan. We passeeren de kruidnagelbosschen van Sonder, die op vulkanischen bodem bij uitstek gedijen. Tusschen kampong Tember en Toeragen slaan we een klein voetpad in, rechts van den grooten weg, en hebben een overweldigend mooi uitzicht over de groote vlakte, die zich uitstrekt van den grooten weg tot aan den voet van het imposante Sopoetan-massief. Recht voor ons uit zien we de kale, rookende bergwanden van Pinawetangan. De vlakte is juist beplant met padie, hetgeen haar het aanzien geeft van een geweldig groote lappendeken van het schoonste groen, dat men zich maar denken kan. Hier en daar een streep water en vlak voor ons op vier, vijf en meer plaatsen weer groote rookpluimen. Daar moeten we zijn. We zoeken ons een weg tusschen de hoog opschietende varens en andere kruidachtige gewassen, tot we weer het bekende geluid hooren: „pfss — bloe — bloep — toef!” Wacht even, waar was 't ook weer? Iets meer naar rechts, juist, daar hebben we hem, of juister gezegd, daar hebben we „hen”. Hiernaast ziet ge er een afgebeeld. Een echte vulkaan in zakformaat midden in een boschje ananasplanten. Is 't niet merkwaardig? Aan de rechter voorzijde ziet ge een groot donker gat en aan den top daarboven bij het kleine kratertje ziet ge wit materiaal uitvloeien. Het donkere gat stoot voortdurend heete dampen uit; ook boven uit het kratertje ontsnappen onophoudelijk gassen. We zijn natuurlijk weer niet tevreden, voor we in die opening hebben gekeken en zien een kanaal, dat recht omlaag voert, de hemel mag weten, waarheen. Het vulkaantje, geheel opgebouwd van witte pijpenaarde, ziet er nu wat slordig uit.

1) Zie het nummer van 9 Juni.

omdat zijn jurk wat gescheurd is door de zonnearmte in den Oostmoesson; in den Westmoesson, als het flink geregend heeft, worden die spleten en scheuren weer netjes dichtgemaakt met uitlopende pijpenaarde en maakt het geheel een meer verzorgden indruk. Van dit type vinden we er op dit plekje, als we goed tusschen de struiken zoeken, een vrij groot aantal. ☼ Soms concurreeren deze makkers tegen elkaar in het tempo, waarin ze hun opbouwend werk verrichten, waarbij alle praktijken geoorloofd schijnen. De sterkste wint het dan en werkt zich over den zwakkere heen, waarna ze gezamenlijk het werk voortzetten. Op blz. 343 ziet ge zoo'n sterke in actie; uit de opening vloeit gestaag het witte goed, terwijl nu en dan gespoten wordt, hetgeen blijkt uit de witte spatten op de blaadjes van het omringende struikgewas. Door de geregelde werking op dit en ook op de andere terreinen, die we reeds samen bezochten, is er voortdurend verandering in de vormen, waarin deze verschijnselen optreden. Telkens en telkens weer als we er komen, is er wat anders te zien en zijn we er bijvoorbeeld eenige maanden niet geweest, dan is vaak het geheele aspect van het terrein veranderd. ☼ We zetten onzen tocht voort langs de miniatuurvulkaantjes, passeeren warmwater-bronnen en komen bij een put van ongeveer vijf meter middellijn en een meter of zes diep. Sneeuw wit is het er binnen in en omdat er zulk een geweldig spektakel wordt gemaakt, moeten we weer even over den rand loeren. Het lijkt wel, of er een reusachtige pot rijstebrij te koken staat, maar we trekken ons maar snel terug, omdat het er niet uit te houden is van de warmte en de zwavellucht. Nu die heuvels opgeklommen, terug in de richting van den grooten weg. Als we op den weg zijn, die daar voor ons ligt, hebben we plotseling een schitterend uitzicht op een klein, heftig werkend zwavelmeertje, dat hier tusschen de begroeide heuvels verscholen ligt. Overal dus verrassingen, de eene al mooier dan de andere, althans, als men ze weet te waardeeren. Nu komen we vlak bij den grooten weg, nog geen twintig meter er vandaan en passeeren nog een zonderlingen haard van heete modderbronnen. Deze haard wijkt in zooverre van de andere af, dat er heftiger werking in zit; het aantal spuiters is grooter en het geheel wat meer opvallend door de verscheidenheid van kleuren. Steken we nu even den weg over, dan staan we op een terrein, dat ietwat eigenaardig aandoet, gelegen aan den voet van een hoogen heuvel. De bodem is zanderig, hier en daar wit en kleiachtig; een langzaam voortwoekerende begroeiing van grassen en lage kruidgewassen, dan weer open plekjes met verweerd en verweerd gesteente. Hier en daar is de bodem warm, we betasten de stenen, ook warm; steken onzen wandelstok eens in den grond, de onder-

Foto J. H. R. Broeder

MINIATUURVULKAANTJE. HET ZIET ER WAT SLORDIG UIT. DAAR DE WANDEN GESCHEURD ZIJN DOOR DE GROOTE ZONNE-WARMTE

grond is warmer en op enkele plekjes blaast dan nog zwakjes heete damp naar boven. We hebben hier te doen met een nagenoeg uitgedoofden haard. De bevolking van Toeragen weet dezen haard te exploiteeren en heeft er gangen in den grond gegraven, ongeveer tien meter diep. Het zijn twee gangen, met luchtgaten omhoog, waaruit de warme dampen kunnen optrekken. Hier haalt de bevolking de krijt witte pijpaaarde uit den grond, welke den dienst doet van witkalk. De woningen, welke er als gekalkt uitzien, zijn met deze tanah poetih (witte aarde) bewerkt en zoo vormen deze groepen een kleine, doch alleszins waardeerbare bron van inkomsten voor de menschen van Toeragen. ☼ In deze omgeving is nog meer te zien, wanneer we achter den heuvel om naar Karamanga loopen, waar we o. a. heel interessante steengroeven aantreffen. Doch ik zou nu willen besluiten met enkele woordjes te wijden aan het Sopoetan-massief en wel op de eerste plaats, omdat dit het meest interessante en machtigste bergmassief van de Minahassa is en ten tweede, omdat de lezer uit het voorgaande zou mogen gaan afleiden, dat de vulkanische verschijnselen in de Minahassa zich bepalen tot een uitgebreide verzameling van de meest onschuldige uitingen van vulkanisme. En dat is nu inderdaad niet het geval. Een volledige beschrijving van de Sopoetangroep zou een verhaal op zich zelf zijn en dat laat het bestek van dit artikel niet meer toe, zoodat ik zal volstaan met enkele bijzonderheden ¹⁾. ☼ Wij hebben den tocht naar den krater van den Sopoetan eenige malen gemaakt, waarvoor wij 's ochtends om vier uur van Tomohon vertrokken per auto naar Toemaratas, van waar om vijf uur de wandeling werd begonnen: tegen half negen waren wij dan bij den grooten lava-dam: die zich in het dal aan den voet van den Aësepoet uitstrekt als duidelijk overblijfsel van de enorme uitbarsting van den Aësepoet in 1905/1912 en 1915. Deze omgeving maakt op elken bezoeker een onvergetelijken indruk. Men staat hier voor een zwarten dam, twintig, dertig meter recht omhoog ryzend uit het dal op de plek, waar deze vernielende lavastroom tot staan kwam. Op den achtergrond verheft zich links de Sopoetan en rechts de nog werkende Aësepoet. De bodem is bedekt met zwarte, grove asch. Vóór ons geen begroeiing meer, alleen een enorme uitgestrektheid van niets dan zwart, geen struik, geen vogel, geen geluid, kortom een bar oord zonder leven. De eenige afwisseling vormen de grillig gevormde en alom verspreide lavasinterbrokken. ☼ Na een korte rust zetten wij den tocht voort over deze doodenvallei en werken ons moeizaam op tegen de helling van den Sopoetan, welks krater, 1850 meter

1) Voor den lezer, die belang stelt voor meer bijzonderheden, moge worden verwezen naar het werk van wijlen Dr. G. L. Kemmerling: „De vulkanen van den Sangi-archipel en de Minahassa”.

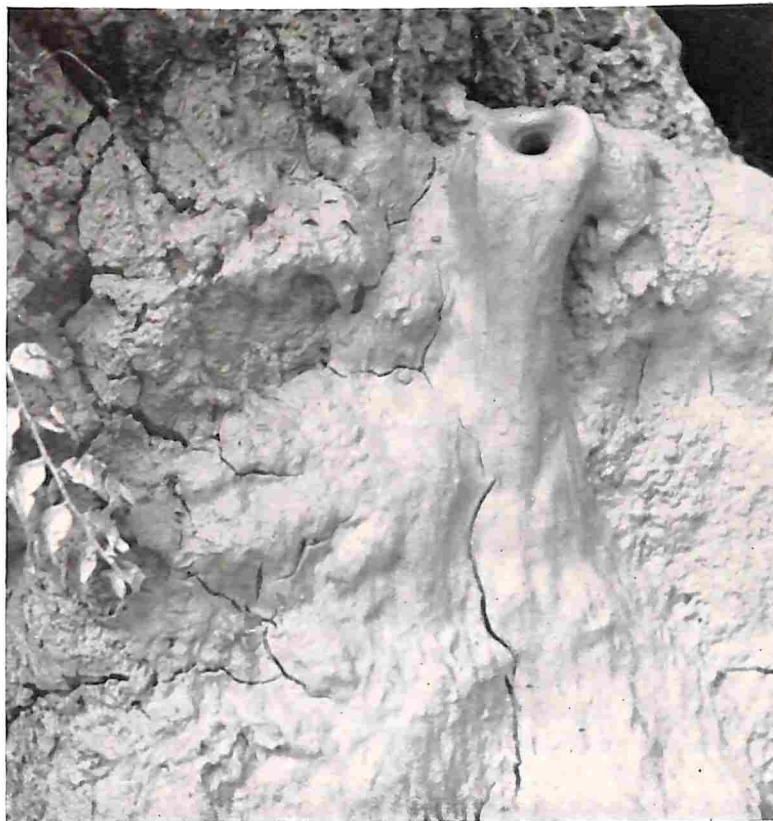

Foto J. H. R. Broeder

ANDERE FORM VAN EEN MINIATUURVULKAANTJE. DAT EEN KLEINER VULKAANTJE ONDER DE UITGESTOOTEN PIJPAARDE BEDOLVEN HEEFT. DE UITVLOEING IS DUIDELIJK WAARNEEMBAAR

boven de zee, wij tegen half twaalf bereiken. Hier zien wij recht in den werkenden krater van den Aësepoet en genieten van een uitzicht over de geheele Minahassa. Rechts van ons de Manimporok, recht vooruit het Tondano-meer, waaromheen de Tompoesoe, Lokon, Makawembeng, Klabat, Lembean-gebergte en Kaweng, allemaal oude vulkanen. Daarachter en links van ons de zee; achter ons de schitterende baai van Amoerang en rechts achter den Manimporok de zee aan de Zuidkust met de baai van Belang. ☼ Ik merkte reeds op, dat ik me in de beschrijving moest beperken. We rusten een half uurtje uit op den rand van den krater van den Sopoetan, waar we onze lunch gebruiken en volop genieten van de boschbessen, waarmede de hooger gelegen gedeelten der Sopoetanhellingen overdadig begroeid zijn. We hebben geen oogen genoeg om alles te bekijken en in ons op te nemen: we weten niet, wat het meest interessant is, de werkende Aësepoet of de immens diepe krater van den Sopoetan, van welks rand we nu vrijwel recht omlaag kijken. Tegen vijf uur zijn we weer terug op Toemaratas, waar de auto ons wacht en we hebben als getrainde loopers het gevoel, dat we een zwaren, doch geenszins geforceerden tocht achter den rug hebben. ☼ Ik hoop U hiermede eenig idee te hebben gegeven van de belangrijkste vulkanische verschijnselen in de Minahassa, waarover nog veel meer te vertellen is, doch daarover misschien later nog weleens.

Wind op het meir

DOOR JOANNES REDDINGIUS

Zie daar het riet en de biezen, ze wuiven,
nu 't wild briesje waait langs den plas,
wat al pluimen in het moeras,
wat al stengels en bruin-donk're kuiven.

Wat een weelde den wind te zien stuiven
wilder en wilder, waar rimpelend ras
't watervlak trilt, dat glad nog zoo pas,
molenbouw spiegelde en vlucht van de duiven.

't Weer wordt onstuimig, hoe buigen bies-toppen
daar bij het water door 't stormend geweld
en op het meirtje daar rijzen de koppen

Wit van de golven, nu windbries aanzwelt,
't Wordt een gevlaag van staëg-jachtende droppen,
woest is 't verhaal, dat de wind mij vertelt!

Foto J. H. R. Broeder

GEZICHT OP DEN KRATER VAN DEN AËSEPOET, GEZIEN VAN DEN KRATERRAND VAN DEN SOPOETAN

RATTEN EN MUIZEN

DOOR DR. G. BARENDRECHT

(IV. SLOT. EIKELMUIS EN HAZELMUIS)

BEHOORDEN de woelmuizen nog tot de echte muisachtigen, wat hun familie betreft, van de twee dieren, waarmede wij deze reeks zullen sluiten, kan ook dat niet meer gezegd worden. De familie waartoe die twee behoren en die den eigenaardigen naam van slaapmuizen draagt, vertoont enerzijds wel veel verwantschap met de muisachtigen, maar van den anderen kant toch ook een sterke overeenkomst met de eekhoornachtigen. Met de laatste dieren hebben zij allerlei anatomische details gemeen, terwijl het algemeene voorkomen bepaald muisachtig is. Vandaar, dat de volksmond hen eenvoudig bij de muizen heeft ingelijfd: de namen eikelmuis en hazelmuis doen in het minst niet vermoeden, dat hun dragers zoo weinig met de echte muizen hebben uit te staan.

Foto Zimmermann

EIKELMUIS

Van die twee, welker vindplaatsen in ons land tot dusverre tot Zuid-Limburg beperkt zijn, is de eikelmuis zeker de algemeenste, maar dat neemt niet weg, dat het dier zelf maar zeer sporadisch waargenomen of gevangen wordt. Die slaapmuizen zijn n.l. dieren van een zeer bepaald nachtelijke levenswijze, den geheelen dag brengen zij slapend

kunnen dus in ons land die schade waarschijnlijk wel verwaarloozen; de vretelijkschade, die in Zuid-Limburgsche boomgaarden door muizen veroorzaakt wordt, zal wel van de boschmuis afkomstig zijn, want die weet den weg naar boven heel goed te vinden. Verder schijnt hij onze kweekproducten trouwens met rust te laten en wat hij aan wilden plantenkost eet, is iets waarover wij ons niet behoeven te bekommeren. Erger is het, dat hij zoo weinig orthodox vegetariër is. Wij hebben bij alle muizen en woelmuizen nu al gezien, dat zij toch eigenlijk alleen maar dan vegetarisch leven als zij niets anders kunnen krijgen, maar in het tegenovergestelde geval graag dierlijk voedsel gebruiken. Bij de eikelmuis is het al niet anders en bij dien trek in vleesch komen nog een soort moordzucht en een

woeste geaardheid, die hem dikwijls tot een verschrikkelijken roover maken. Insecten van allerlei soort gaan erin als klokspijs, maar van de kleinere gewervelde dieren is ook niet veel voor hem veilig. Jonge vogels en alle soorten van muizen wordt hij zonder veel moeite de baas en ik vind één geval vermeld, dat hij een bruine rat heeft weten te overweldigen, maar dat kan toch wel nauwelijks een volwassen exemplaar zijn geweest. Die onvriendelijke geaardheid maakt het dan ook vrij moeilijk en ondankbaar om eikelmuisen te houden. Heelemaal tam worden zij nooit, de ouden proberen telkens weer je te bijten en het samenleven van verscheidene exemplaren gaat vaak met moord en doodslag gepaard, vooral in den tijd, dat er af en toe een den winterslaap insukkelt; die heeft dan veel

Foto Zimmermann

HAZELMUIS OP HAAR NEST

De eikelmuis is aanmerkelijk grooter dan een van de echte muizen, maar toch ook weer kleiner dan een rat; hij staat er zoo wat midden tusschen in. De zachte vacht is op den kop en den rug mooi roodbruinachtig grijs, de buikzijde bijna wit, beide kleuren steken aan de zijden scherp tegen elkaar af. Om de oogen loopt een zwarte ring, die onder de ooren tot op den hals als een donkere streep wordt voortgezet. Voor en achter de ooren is een lichte en er boven nog een donkere vlek. De teekening is dus wel veel levendiger dan die van de echte muizen. In zijn levenswijze verschilt de eikelmuis in zooverre van de echte muizen, dat hij een groot deel van zijn leven op en in de boomen doorbrengt in plaats van op den beganen grond. Daaraan zal zijn voorliefde voor verse, sappige vruchten wel niet vreemd zijn. De eigenaars van boomgaarden, vooral — meer in Zuid-Europa — die van perziken- en abrikozenboomgaarden, zien hem dan ook met geen goed oog aan en beweren, dat hij hun heel wat schade aandoet. Nu, in Italië is dat misschien mogelijk; ik sprak onlangs een Duitschen zoogdierspecialist, die mij vertelde, dat de eenige plek waar hij ooit bepaald véél eikelmuisen had aangetroffen, de Vesuvius was, maar in Duitschland waren ze al nergens meer talrijk. Wij

kans door zijn kameraden te worden opgepeuzeld. De winterslaap is voor alle slaapmuizen een ernstige zaak, de zevenslaper heeft zijn naam te danken aan die rustperiode, die bij hem werkelijk wel zeven maanden duurt, de hazelmuis slaapt al niet korter en ook in onze eikelmuis is van October tot April niet veel leven te bekennen. De voorbereidingen zijn tweeledig. Vooreerst eet hij zich zoo rond aan te kweken en ten tweede legt hij ook nog voorraadkamers aan in de buurt van zijn winternest, om zich daar alle paar weken, vooral bij zacht weer, even wakker — te voorraad nog noodig, de natuur levert dan aan verse vruchten nog niet veel op. Hazel- en beukenootjes en eikels vormen

van die winterprovisie wel den hoofdschotel. De echte winterslaap lijkt meer op een narcose dan op een gewonen slaap, bij de hazelmuis is die trouwens nog vaster, daar zullen we er nog meer merkwaardigheden van leeren kennen. ☼ De overwintering heeft gewoonlijk plaats in een warm nest, dat wordt ingericht in een of andere reeds voorhanden holte. Meestal vindt hij wel een hollen boom of een nestkastje of een geschikt plekje in een schuur (we leven nu eenmaal in een cultuurlandschap!), anders zoekt hij het maar wat lager en maakt het zich gemakkelijk in een mollen- of muizenhol. Zelf is hij heelemaal geen graver, dus is hij wel aangewezen op dergelijke gelegenheden. Gewoonlijk overwintert hij gezellig, in de winternesten vindt men tenminste meestal verscheidene eikelmuisen tot een kluwen ineengerold. ☼ De paartijd valt in de eerste helft van Mei en begin Juni gaat het wijfje haar zomernest voor de geboorte der jongen in orde maken. Als zij een verlaten eekhoornnest kan vinden, is zij het vlugst klaar, want dat is al overdekt, anders kiest zij gewoonlijk een merel- of lijsternest uit, dat goed- of kwaadschiks in bezit wordt genomen. De eerste zorg is nu, er een dak op te bouwen, zoodat het nest een bolvormige gedaante verkrijgt. Opzij wordt een opening vrij gelaten. Van binnen wordt het met fijne vezeltjes bekleed, zoodat het tenslotte een heel geriefelijk tehuis wordt. ☼ In de bouwkunst heeft de eikelmuis het dus al vrij ver gebracht en als het niet anders kan, wordt een heel oorspronkelijk nest gebouwd. ☼ De eikelmuis is de laatste van onze „muizen” geweest, waarover wij kwaad hebben gesproken. Van de hazelmuis weet niemand andere dan lieve en aardige dingen te vertellen, maar misschien komt dat wel doordat wij daar nog niet zoo heel veel van weten. ☼ De hazelmuis is aanmerkelijk kleiner dan zijn neef de eikelmuis, hij is niet grooter dan de huismuis, maar veel mooier

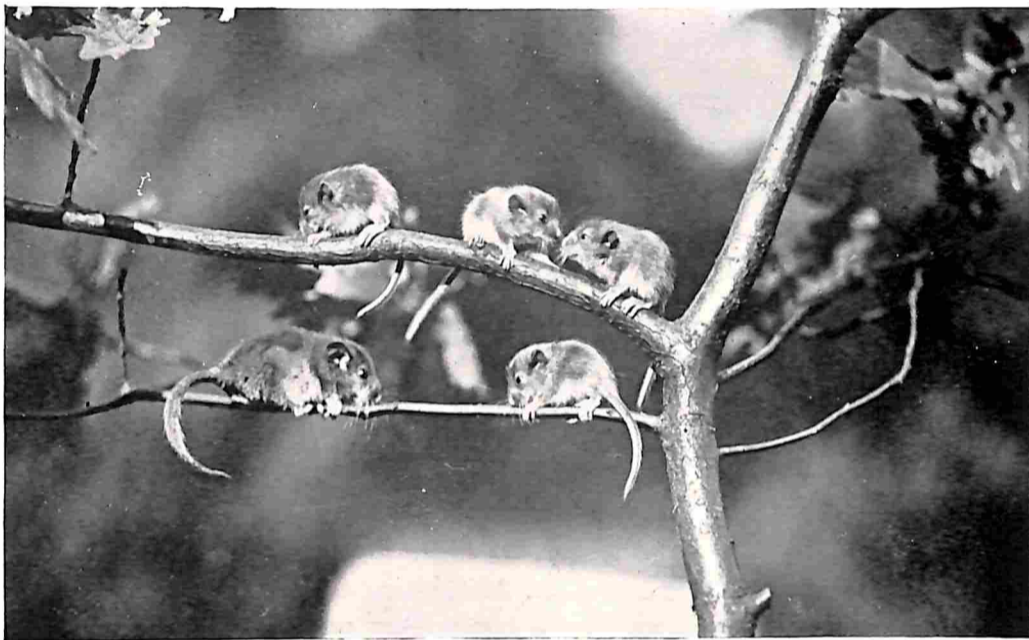

Foto Zimmermann

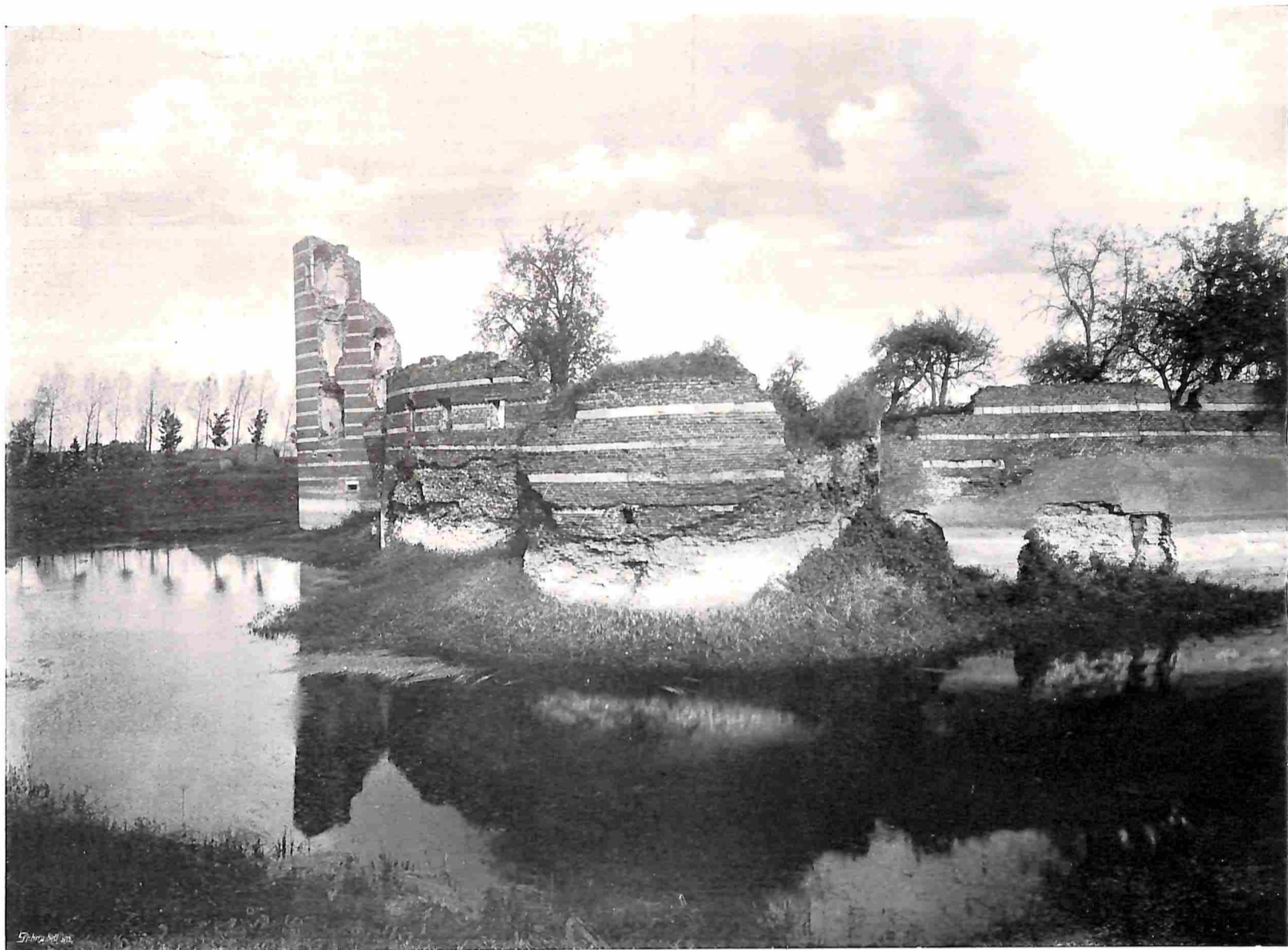
HAZELMUIS MET JONGEN

gekleurd. Het grootste gedeelte van zijn pels is geelachtig roodbruin, de buikzijde is wat lichter, maar bepaald wit zijn alleen keel en borst. Tusschen twee haakjes — en dat geldt ook voor de eikelmuis met zijn dikken, witgepunten staart —, die slaapmuizen hebben een veel mooieren en langer behaarden staart dan de echte muizen en ratten. Als ik het wel heb, is het daar juist die bijna kale staart met zijn schubbenringen, die sommigen menschen zo'n afkeer inboezemt. ☼ In ons land is de hazelmuis nog zeldzamer, of, dat is misschien juister uitgedrukt, wordt de hazelmuis nog minder vaak gevonden dan de eikelmuis en de weinige bekende vindplaatsen liggen weer allemaal in Zuid-Limburg. Dat bosch op de Limburgsche hellingen met zijn dichten ondergroei van hazelaars is dan ook wel net iets voor de hazelmuis. In het open land hebt ge geen schijntje van kans hem te vinden en in een hol dennenbosch evenmin, maar in dat dichte struikgewas! Overdag laat hij zich daar echter al even weinig zien als zijn grootere neef, dan slaapt hij met een stuk of wat soortgenooten in een gemeenschappelijk nest van grasvezels en spruiten, dat zij in het dichtst van een grooten struik hebben ingericht. 's Nachts trekt het heele gezelschap er eendrachtig op uit. Vruchten van allerlei soort, sappige bramen of bessen zoo goed als harde zaden en noten vormen hun voedsel. Vooral hazelnoten zijn erg in trek. Het grappige is, dat zij die op- of liever leegeten terwijl ze nog aan den tak zitten. In de harde schil, die buiten natuurlijk nooit zoo hard wordt als bij ons in huis, wordt een heel klein gaatje geknaagd en daardoor wordt bij stukjes en beetjes de heele inhoud naar buiten gehaald. Ze klimmen even handig over de takken als apen; onderste-

boven hangend aan hun achterpooten en staart een hazelnoot leeg te peuten is voor hen de gewoonste zaak van de wereld. ☼ Over de voortplanting heerscht nogal onzekerheid. Sommigen beweren, dat zij maar eens per jaar, en wel in Augustus, jongen krijgen, anderen hebben waargenomen, dat er twee worpen per jaar zijn, één in het voorjaar en één achter in den zomer. Een vraag, die zich hier al gauw voordoet, is deze: hoe zit het eigenlijk met de verzorging der jongen bij zulke dieren, die min of meer gezellig in één nest leven? Bij gevangen dieren heeft men daar vreemde dingen van gezien. Het bleek n.l., dat de moeder weliswaar een aparte kinderkamer buiten het gemeenschappelijke nest inrichtte, maar dan in sommige gevallen de jongen daarin heelemaal aan hun lot overliet, zoodat ze totaal verkleumd, en zelf weer bij haar oude gezelschap ging slapen. Dat inrichten van een aparte kinderkamer schijnt echter al even noodig te zijn als bij de konijnen, omdat de vader met de heele jonkies niet is te vertrouwen en ze als welkome buit pleegt te beschouwen. Kinderen opeten is blijkbaar het eerste waar je toe komt als vegetariër, die zijn principes voor een enkele maal verzaakt! ☼ In gevangen staat schijnen de hazelmuisen zich, althans voor een slaapmuis, nogal schappelijk te gedragen, bijten doen ze niet, maar hun schuwheid schijnen ze nooit af te leggen. ☼ In October gaat hij, na een dergelijke reeks verzorgingsmaatregelen genomen te hebben

als de eikelmuis, den winterslaap in. Zijn winterslaap is echter heel wat vaster dan die van de eikelmuis en misschien zelfs wel dieper dan de legendarische slaap van den zevenslaper. Hij reageert in dien toestand in het geheel niet meer op uitwendige prikkels, zoodat je hem rustig op kunt nemen en hanteeren zonder dat hij een teeken van leven geeft. De ademhaling gaat buitengewoon langzaam, slechts om de twee of drie minuten verraadt een

nauwelijks zichtbare beweging van zijn zijde, dat hij niet heelemaal dood is. In huis loopt hij in dien toestand gevaar om heelemaal uit te drogen. Met de ademhaling geeft hij natuurlijk voortdurend meer waterdamp af dan hij weer binnen krijgt en dat wordt ook niet weer aangevuld door eten of drinken. In de vochtige buitenlucht is daar natuurlijk minder gevaar voor. Ondanks de intensiteit van zijn slaap wordt hij af en toe weer wakker om iets van zijn voorraden te eten, soms zelfs bij heel lage temperaturen, maar dan valt hij weer voor weken in slaap. Zoo brengt hij minstens de helft van het jaar door in een nest, dat als een handschoen om hem heen past. Het bestaat uit grassprietten en vezels die in elkaar gevlochten en bovendien nog met speeksel aaneen gekit worden, zoodat een heel stijve massa ontstaat. In den grond kruipen of in een andere holte doet de hazelmuis niet, de rommel en de dorre bladeren aan den voet van zijn geliefde hazelaars verschaffen hem bescherming genoeg en zoo worden 's winters nogal eens hazelmuisen door de arbeiders in het bosch gevonden. ☼ De beroemdste van alle slaapmuizen is natuurlijk de zevenslaper, een dier dat nog wat grooter is dan de eikelmuis, bruingrijs met een mooien pluimstaart, maar dat nog nooit met zekerheid in ons land is aangetoond. In Zuid-Limburg zou hij echter zeer goed kunnen voorkomen; één vondst wordt daar dan ook vermeld, maar het dier zelf bestaat niet meer en zoo kunnen we dus niet meer uitmaken of dat werkelijk een zevenslaper geweest is of een eikelmuis.

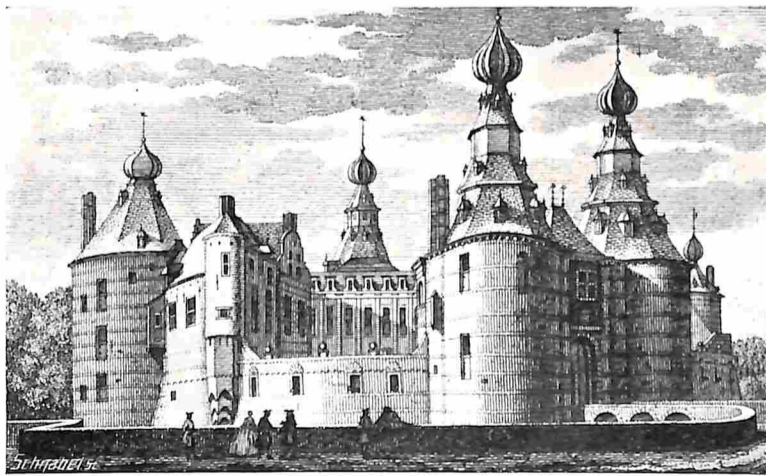

DE RUÏNE VAN BATENBURG

GRENSGEBIEDEN

DOOR J. L. A. KREMER

VOOR de meeste Nederlanders is Nijmegen met zijn omstreken bekend gebied, een geliefd doel voor school- en vacantiereisjes. Maar voor velen hunner houdt daarmee de wereld op, jammer genoeg! Want de oevers van de Maas, al vindt men er geen hoogten als bij Bergen-Dal, al liggen de historische merkwaardigheden er niet zoo dicht gezaaid als in en om de oude Keizersstad, bevatten toch genoeg schatten aan natuurschoon en merkwaardigheden, om den toerist te voldoen, die het eenvoudige voor lief nemen en dan ook naar verhouding goedkoop uit wil zijn. Want dure hotels vindt men er niet, weelderige genoegens kent men er evenmin; te voet of per fiets kan men er urenlang ronddolen zonder vrees voór oververmoeidheid, al golft het terrein genoeg, om telkens verrassende kijkjes en aardige vergezichten

HET KASTEEL BATENBURG VOÓR DE VERWOESTING IN 1795

op te leveren. ☼ De Maas, met haar sterk verval en wisselende waterstanden, heeft haar bedding in het landschap uitgeschuurd door de diluviale materialen heen, welke zij afvoerde. Kleine bijriviertjes groefden ook hun loop tusschen de golvende opeenvolging van lage zandruggen. In het landschap wisselen frissche weiden met bruine hei en gele zandbulten. Peppel, wilg, esch en hagedoorn tieren er welig naast eik, beuk en kastanje; loof- en naaldhout brengen levendige tegenstellingen van kleur en vorm; allerlei gewassen worden er geteeld. ☼ Langs den buitenkant, op enkele kilometers slechts, strekken, zoowel langs de Rijksgrens als tusschen Limburg en Noord-Brabant, moerassige strooken zich uit, welke pas in de laatste tijden werden ontwaterd. ☼ Het verkeer liep vandoes dicht langs de rivier. De baan van den Romeinschen heerweg van Nijmegen over Groesbeek volgde den Oostelijken oever. Evenzoo strekt een weg over den rug van de hoogten aan de andere zijde. Uit de geschiedenis van den slag op de Mookerheide blijkt de gewichtige functie van deze aloude banen, ook in lateren tijd. En de historie van de oorlogen tegen Spanje en Frankrijk toont de belangrijkheid der oude Maasvestingen in deze strategische strook. Nog houdt het landschap tal van namen vast, welke op hun wijze dit grensgebied teekenen als een veelomstreden bezit. ☼ De naam Mook roept onmiddellijk, naast de herinnering aan een sombere episode uit onze Vaderlandsche geschiedenis, die der oude stadjes Gennep, Boxmeer, Cuyk, Grave en Ravestein in ons op. Zij waren immers telkens het tooneel van den strijd. Verder stroomaf ligt nog het stille Batenburg, dat zeker in ouderdom en roem-rucht verleden niet onderdoet voor de genoemde. ☼ Boxmeer en Cuyk, eertijds vermaard door de namen der daar zetelende geslachten, hebben hun roem zien tanen. Maar blijkbaar heeft de eeuw van vrede aan de bevolking meer voordeel verschaft, dan krijgseer en oorlogsroem konden

schenken. Rustige landstadjes zijn het nu, uitdijend over de bouwlanden, langs de wegen naar het vrije veld. ☼ Niet de oorlog alleen, ook het water was eenmaal een gevreesde vijand in een deel der streek. Nu de Beersche Maas geen dienst meer doet, wordt het land zienderoogen meer bevolkt, verrijzen tal van nieuwe woningen, waar vroeger 's winters het water golfde. ☼ Hoogerop, aan de andere zijde, verheft zich de grauwe Blijenbeek. Reeds in 1176 vermeld, werd het het stamslot van den vermaarden strijder Schenk van Nijdeggen, wiens naam alleen in de eerste jaren van den tachtigjarigen oorlog bij Spanjaard en Geus beiden een regiment waard was. Wonnende in de streek, welke beurtelings door beide partijen werd overheerd, heeft Schenk getracht al strijdend het eigen belang zoo goed mogelijk te dienen. Gewoonlijk ondernam hij zijn tochten met slechts weinig manschappen. Ten slotte kostte een poging tot verrassing van Nijmegen hem het leven. In een winternacht binnengeslopen langs onderaardsche gangen, drong hij door in een woning aan de markt. Daar vierde men juist bruiloft en de ongenooide gasten werden teruggedreven. Hals over kop stortten zij zich in hun booten aan de Waalkade. Schenk, als laatste, nam zijn sprong te kort. Zijn zware wapenrusting deed hem zinken. Maar zijn lijk, opgevischt en gevierendeeld, diende op de poorten der stad met hoofd en ledematen tot afschrikwekkend voorbeeld, naar het gebruik dier dagen . . . Prins Maurits, die in het volgende jaar de stad innam, verschafte de overblijfselen van den rusteloozen strijder een waardige rustplaats. Naar het heet, viere de geesten der Ridder's jaarlijks in den Sint-Jorischnacht feest binnen de muren van het oude slot: dan klinken de zwaarden op de schilden. ☼ De gevel van het poortgebouw draagt nog kogels en wonden uit de dagen van strijd. ☼ Ligt de Blijenbeek achter het moeras als een sleutel aan den weg naar Goch, halfverscholen tusschen hoog geboomte; openlijk pronkt het sierlijke slot van Heijen tegenover de wegsplitsing bij het dorp van dien naam. Het staat er als een wachter, in Gelderschen stijl herbouwd in 1706. Reeds eerder lag daar een sterkte, waarvan waarschijnlijk de vierkante toren reeds deel uitmaakte, welke wel dateert van omstreeks het jaar 1300. Nog rest aan de Oostzijde het poortgebouw, waardoor eenmaal de ingang liep, tegenover de ophaalbrug. De hooge akker aan die zijde was toen wel de toegangsweg. Boven verschillende ingangen zijn de wapenschilden aangebracht der geslachten Diepenbroick en Vittinghoff genant Schell, die de vernieuwing voltrokken. ☼ Tusschen Gennep, reeds in 950 genoemd, dat ten deele nog den indruk maakt van een vesting, maar inderdaad slechts door zijn gerestaureerd gemeentehuis aan den ouden tijd herinnert, en Mook, waar de Plasmolen jaarlijks duizenden bezoekers trekt, ligt een schilderachtige groep huizen op den zandrug, welke eenmaal wel als weg diende. De benaming Riethorst duidt er op, dat in dien tijd ook hier een sterkte de wacht hield. De overlevering wil, dat „Kisten-trui" er spookt: zij bewaakt de verdwenen krijgskas van het bij Mook verslagen leger. ☼ Wie niet tegen een klim opziet en tegenover den Plasmolen den schaduwrijken hollen weg opzoekt, die daar naar boven leidt, langs den Sint-Jansberg, ziet zijn moeite ruimschoots beloond door vergezichten over de dalen van Rijn en Maas. De speurder naar oude overleveringen en namen vindt ook hier van zijn gading. Door de omgeving van Malden, het land der asperges, waar de voorvaderlijke gebruiken en

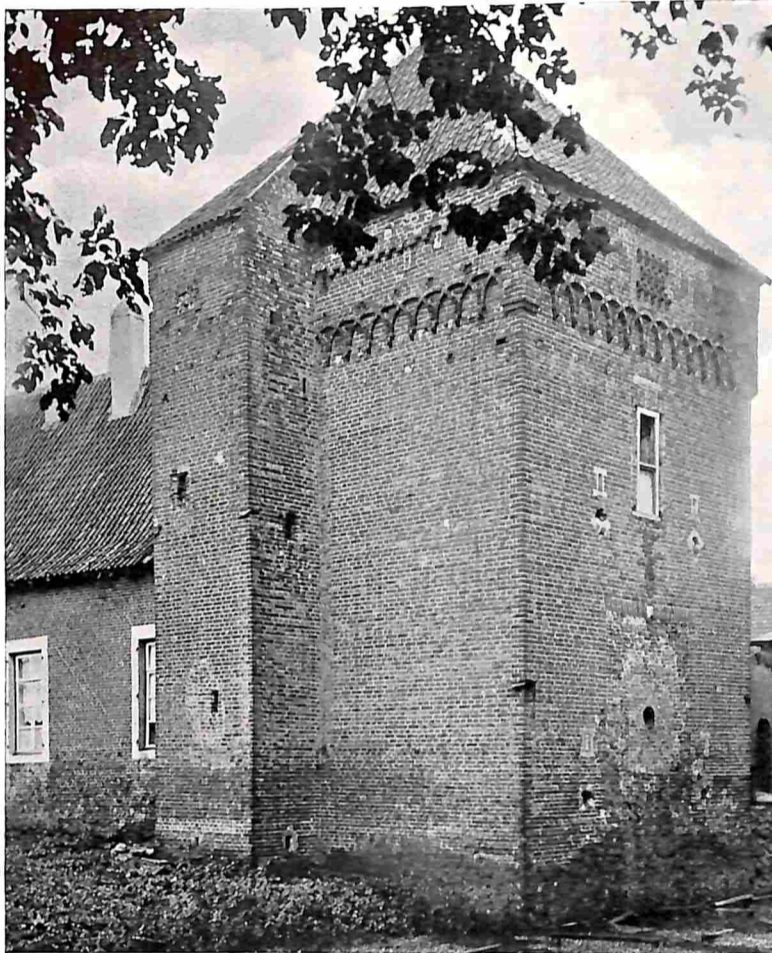
HET LAND VAN HEIDE, BOSCH EN VENNEN BIJ HATERT

bouworde nog in eere blijven, komen we in de streek der rustieke Hatertsche vennen. Verscholen tusschen het geboomte ligt er de Ruïne der Sint Walrik-kapel. De struiken er om heen dragen wapperende vaantjes van allerlei doekjes, uit kleedingstukken gescheurd. Dit zijn de teekens van koortslidders, die, vertrouwend op de oude legende, door voorbedding van den Heilige genezing verwachten. Eenmaal moet hier ter plaatse een burcht hebben gestaan: de bewoner was een berucht roover. Hij had een wonderschoone dochter, die door koortsen werd verteerd. Een pelgrim, die gastvrijheid verkreeg, beloofde herstel van de zieke, indien de vader zijn bedrijf zou staken. Deze betoonde beterschap en zijn dochter genas. Maar de trawanten van den bekeerling wilden hem dwingen, het oude handwerk weer op te vatten. Op zijn weigering verbrandden zij zijn huis met alle bewoners en have. Maar de ter plaatse gestichte kapel heeft de genezende wonderkracht behouden: de ruïne trekt nog immer bezoekers, om deze te verwerven voor hun dierbare zieken. ☼ Hatert, door zijn voormalige instellingen getuigend van hoogen ouderdom, grenst aan de eertijds vrije heerlijkheid Wijchen. Daar vinden we het mooie kasteel te bewonderen. Gebouwd uit de rijke beurs van Prins Emmanuël van Portugal, die gehuwd was met een dochter van den Grooten Zwijger, is het na den laatsten brand weer in volle glorie hersteld. Het slot en de plaats beide mogen ook op hoogen ouderdom bogen. ☼ Maar ouder nog heet Batenburg. Het slot, waarvan een gevelsteen vermeldde, dat het in het jaar 327 werd gesticht op de plek van een voormalige heiligdom, is den Heeren van Batenburg, den Bronckhorsten en den Hoornes een zetel geweest. ☼ Na velerlei krijgsoorlog, waarin het stadje deelde, na verwoesting, wederopbouw en vernieling (1795) bestaat er nu nog een geweldige ruïne. Meters dik zijn nog de muren, belegd met zandsteen

DE INGANG VAN KASTEEL ALDENDRIEL BIJ MILL

randen. Ze spreken van vervlogen rijkdom en macht der bezitters. Ook verdween de natuurlijke bron, welke eenmaal opwelde binnen de muren van het slot en welker water nog na de middeleeuwen als koortswerend door de bezetting werd verkocht. ☞ Het plaatsje zelf heeft zijn oude omwalling afgelegd, zijn poorten gesloopt. Het bezat reeds stadsrechten in het jaar 1000, sloeg eenmaal eigen munt en hief tol van de Maasvaart. Waar vindt men ouder stede in ons land? ☞ De groote, nieuwe brug bij Grave, bewonderenswaardig ook als waterstuw, verbindt de beide oevers. Wie belang stelt in waterbouwkundige werkstukken vindt ook langs het breede kanaal met zijn bruggen en sluiswerken veel te bezichtigen. ☞ Op den overliggenden Maasoever, waar de Peel tot Mill naar het Noorden strekt, heeft het land nog minder aanraking gehad met het groote verkeer, dan op den Gelderschen oever. Langs de groote baan naar Den Bosch vindt men overal gemoderniseerde huizen, maar verderop zoekt men niet vergeefs naar de oud-landelijke peelwoningen, hun lage rieten dak bijna één met den bodem, beschut tegen de over de vlakke aangierende Noordenwinden door kreupelhout en laag geboomte en met den ingang naar het Zuiden gekeerd. De Peel is nog een streek vollegenden, van-ouds de scheiding vormend tusschen de Saksers en de Franken, nu bewoond door een bevolking, die in eenvoudige omstandigheden leeft en welker devotie zich uit in het onderhouden van hagel- en herdenkingskruisen langs de wegen. ☞ Bij Mill, op den Noordrand der peelgronden, waar de weg naar het Westen moest worden bewaakt, ligt het kasteel Aldendriel, op oude grondvesten herbouwd in 1763 door een der leden van het geslacht De Pas de Feugnières, dat hooge geestelijken, generaals en een gezant telde. Nu doet het dienst als boerderij. Het heeft door zijn hechten bouw nog niet veel van den tand des tijds geleden: geen barst of scheur deert het. De keuken beroemt zich op het bezit van mooie tegels, maar nadat de families De Stepraedt en Bergen-Annendael het huis hebben van de hand gedaan, dreigt verval. ☞ Verderop nog naar het Noorden, temidden van het lage land aan de grens van de voormalige Beersche Maas-strook, welker instelling aan de beroemde eiken in de omgeving het leven kostte, verheft zich boven de hooge, spitse populieren de gevechtstoren van Tongelaar uit zijn gracht. Hij rust op oer-oude fundamenten, natuursteen van onbekenden datum. Reeds in 1061 verwoestte graaf Dirk V van Holland hier een sterkte. Dateert de tegenwoordige toren van de herbouwing kort daarna? Naar den vorm te oordeelen zeker! Nog vertoont hij duivengaten, buitengewoon verzorgd metselwerk van zeldzame gaafheid met muren van meer dan anderhalven Meter dikte. De ingang, waarvoor de ophaalbrug diende, is later dichtgemetseld en van een schietgat voorzien. Waarschijnlijk is deze bouw wel een der oudste van ons vaderland . . . ☞ Grave, eenmaal een belangrijke garnizoensplaats, nu verstild,

DE TOREN VAN TONGELAAR

BIJ DEN RAKENBERG IN HET HATERTSCHE VENNENLAND

ook doordat de nieuwe verkeersweg Nijmegen-den Bosch er omheen loopt, bewaart nog dergelijk bouwwerk uit lateren tijd. De Bossche poort, niet uit „moppen”, maar uit kleine baksteen opgetrokken, welke de kalkmortel tot een hechte bonk aaneenbakte, met zijn geweldige muren en zware pilaren, is ook een voorbeeld van duurzaamheid van het werk der voorouders. ☞ Ravestein, dat even boven Batenburg op den anderen Maasoever ligt, levert zoowel den reizigers in den trein, die er langs snort, als den toerist, die van een andere zijde nadert, een bekoorlijk schilderij. Inwendig blinkt het door welvaart, in vernieuwing omgezet, boven de andere Maasstadjes uit en beantwoordt niet aan de verwachting van door ouderdom geadelde merkwaardigheden binnen zijn wallen. ☞ Deze weinig bekende streek op de grenzen onzer Zuidelijke provinciën blijkt ten volle de aandacht waard. Moderne wegen en vervoermiddelen ontbreken er niet: voerde niet de Maasbuurtspoorweg juist Dieseltractie in op haar lijnen? ☞ Tal van fietspaden lokken er in de zandige, boschrijke omgeving, tot dwalen, voeren naar plekjes, die tot rusten verlokken temidden van de rustige omgeving. ☞ Voor wie zoekt naar een vakantieoord in eigen land en de drukte van de stad wil ontvluchten, ligt hier een land vol beloften!

LAATSTE KWARTIER

Ik ben midden in den nacht opgestaan, en weet niet, hoe laat het is. Van het venster uit, dat op het Oosten ligt, zie ik in den donkeren nacht. In de verte twinkelen drie lantarens. ☞ In een hoek van den hemel hangt de maan, die precies midden door gebroken schijnt. Zij heeft niet die grenzeloze naieveteit van een nieuwe maan, die als een smal nageltje van goud het aschgrauwe licht omvat, en juist even zichtbaar is in den schemer achter de denneboomen. Zij heeft ook niet den vrede, de rust, de mildheid en moederlijkheid van de volle maan, die als een ronde kristallen spiegel boven de huizen glanst. Men zou er aan gaan twijfelen, of het wel hetzelfde hemellichaam is. Want nu ligt zij schuin, glansloos en dreigend in een rossigen nevel. Of neen, zij ligt niet, maar zij stijgt, ze lijkt een zwemmer, die opduikt uit een diep en donker water, en hoewel men de beweging niet ziet, krijgt men den indruk van een onbegrensde dreigende kracht, van een geweldige dynamiek, die als in een vuist besloten ligt in dezen halven bol even boven den horizont. ☞ Waarlijk, het is een apocalyptisch visioen, deze verschrikkelijke maan boven de slapende en verstilde wereld. ☞ In de verte roept een koe over het land, het earillon speelt in den toren, een goederentrein rolt rommelend langs de rails; een vogel zingt in de duisternis. Het zijn lichte geluiden, die de stilte accentueeren. ☞ De nachtlucht is koel. ☞ Ik ril, en ik weet niet, of het is van de kilte of van de maan, die als een boosaardige vlam rood van toorn boven de aarde brandt.